

gadeev'in çevirilerinde Arap-İslâm felsefesinin klasikleri, haz. Nur Serikovich Kirabaev, New York 1999 [yeni baskısı: *Srednevekovaya arabo-musul'manskaya filosofiya v perevodax A. V. Sagadeeva*, A. V. Sagadeev'in çevirilerinde Ortaçağ Arap-İslâm felsefesi], I-III, Moskva 2009-2010); *Vostoçniy peripatetizm* (New York 1999, 2009); *İssledovaniya po arabo-musul'manskoy kul'ture i filosofii* (Arap-müslüman kültürü ve felsefesi üzerine araştırmalar, Moskva 2009). Sagadeev ayrıca Behmenyar b. Merzübân'ın *Kitâbü't-Taḥşîl*'ini kısmen Rusça'ya çevirerek yayımlamıştır (Bakü 1983).

BİBLİYOGRAFYA :

N. S. Kirabayev, "Slovo ob učitele", *İssledovaniya po arabo-musul'manskoy kul'ture i filosofii*, Moskva 2009, s. 7-12; Gabdraxman Seg'di, *Fenni-biografik cıyentık*, Kazan 2008, XIV-XV, 272-273; V. V. Sokolov, "Predislavıye", *Vostoçniy peripatetizm*, Moskva 2009, s. 5-7; J. Russell – R. Cohn, *Sagadeyev, Artur Vladimiroviç*, Moskva 2013.

TAWFIK İBRAHİM

SÂHİLÎ, Hammâdî

(حمادي الساحلي)

Hammâdî b. Ahmed
b. el-Hâc Ebî Bekr es-Sâhilî
(1928-2002)

Tunuslu tarihçi, edip
ve mütercim.

16 Mayıs 1928'de Tunus şehrinde doğdu. İlk eğitimini İslâm Hayır Cemiyeti'ne bağlı İrfâniyye Medresesi'nde aldı. 1942'de, Tunuslu Hayreddin Paşa tarafından lise seviyesinde modern öğretim yapmak üzere kurulan Sâdıkıyye Medresesi'ne girdi. II. Dünya Savaşı'nın zor şartlarına rağmen bu medresede eğitimini sürdürerek 1948'de mezun oldu. Buradaki en önemli hocaları arasında Mahmûd el-Mes'adî, Abdülvehhâb Bâkîr ve Muhammed Fâzîl İbn Âşûr zikredilebilir. 1949'da ilkokul öğretmenliği yaptı. 1950'de yüksek öğrenim için Fransa'ya gitti, 1952'de Sorbonne Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 1953'te Tunus Öğrenci Birliği'nin kurulmasına öncülük etti ve Marsilya şubesinin başkanlığını üstlendi. 1955'te Aix Üniversitesi'nden tarih ve coğrafya sertifikaları aldı. Fransa'daki ikameti sırasında devam etmekte olan Tunus Bağımsızlık Hareketi'ne destek vermek amacıyla bulunduğu bölgede öğrenciler arası birlik ve siyasî teşkilatlanmada aktif olarak çalıştı. Ekim 1955'te Sûse şehrindeki erkek lisesine tarih ve coğrafya öğretmeni

olarak tayin edildi. Ekim 1958'de Sâdıkıyye Medresesi'ne geçti. Hocası Mahmûd el-Mes'adî'nin Eğitim Bakanlığı döneminde 1960-1968 yıllarında eğitim danışmanı olarak görev yaptı. 1968-1973 yıllarında Tunus Üniversitesi genel sekreter yardımcılığında, 1973-1978 arasında Edebiyat ve Beşerî İlimler Fakültesi sekreterliğinde bulundu, 1978'de Kültür Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. 1980-1981'de Kültür Bakanlığı Dış İlişkiler müdürlüğüne getirildi. Ardından Tunus-Suudi Arabistan Kalkınma ve Yatırım Şirketi danışmanlığı yaptı. 6 Temmuz 2002 tarihinde vefatına kadar bu görevi sürdürdü.

Hammâdî es-Sâhilî görevleri sırasında önemli hizmetler görmüştür. Eğitim Bakanlığı'nda çalışırken Tunus'un eğitim politikalarını ve metotlarını düzenlemekle görevli komisyon başkanı Ahmed Abdüsselâm'ın yardımcısıydı. İdarî görevleri yanında eğitim öğretim faaliyetlerini de sürdüren Sâhilî, Zeytûne Üniversitesi Şeriat ve Usûlüddin ile Hukuk fakültelerinde verdiği Fransızca dersleri yanında Basın ve İletişim Enstitüsü ile askerî okullarda bağımsızlık hareketiyle ilgili dersler okumuş, bazı ilmi ve kültürel cemiyetlere üye olarak bu cemiyetlerin çıkardığı dergilerin yayın kurullarında yer almıştır. 1996'da kendisine Devlet Edebiyat ödülü verilmiş, bu ödül töreni esnasında yapılan konuşmalar, Beyrut'ta Dârü'l-Garb el-İslâmî Yayınevi tarafından *Ṭaḥıyye ilâ Hammâdî es-Sâhilî* adıyla yayımlanmıştır.

Eserleri. Telif. 1. İstiklâlü's-şu'ûb ba' de'l-ḥarbi'l-âlemiyyeti's-şâniye (Tunus 1970). **2. Târiḥu's-şihâfeti'l-hezliyye bi-Tûnis** (Tunus 1977; Beyrut 1996). **3. Fuşûl fi't-târîḥ ve'l-ḥaqâra** (Beyrut 1992). Tarih ve medeniyet bağlamında çeşitli konuları içermektedir. **4. Terâcim ve kazâyâ mu'âşıra** (Beyrut 2005). Çeşitli şahısların biyografilerine ve güncel meselelere dairdir.

Neşir: Abdülazîz b. İbrâhîm es-Seâlibî, *Muḥâdarât fi'târîḥi'l-mezâhib ve'l-edyân* (Beyrut 1985); *Ḥaliyyâtü'l-mu'temeri'l-İslâmî bi'l-Ḳuds* (Beyrut 1988); *Sukûḥü't-devleti'l-Ümeviyye ve kıyâmü'd-devleti'l-Abbâsiyye* (132h./750m.) (Beyrut 1995); *er-Rihletü'l-Yemeniyye* (Beyrut 1997); *Muḥâdarât fi't-tefkiri'l-İslâmî ve'l-felsefe* (Beyrut 1999); İbnü'l-Hoca, *Târîḥu me'âlimi't-tevhîd* (Tunus 1985, Cilanî b. Yahyâ ile birlikte); *Şataḥât min Târîḥi Tûnis* (Beyrut 1986, Cilanî b. Yahyâ ile birlikte); Habîb Sâmîr, *Hâzîhi Tûnis* (Beyrut 1988); *Divânü's-Şeyḥ İbrâhîm*

er-Riyâḥî (Beyrut 1990, Muhammed el-Ya'lâvî ile birlikte); Ebü'l-Kâsım el-Fezâri, *el-Ḳaşidetü'l-Fezâriyye fi medḥi'l-ḥalîfeti'l-Fâtımî el-Manşûr* (tahkik Sâdık ez-Zemerlî; yayıma hazırlayan Hammâdî es-Sâhilî – Muhammed el-Ya'lâvî, Beyrut 1995); *Âşârü's-Şeyḥ Muḥammed en-Naḥlî* (Beyrut 1995); *Vezir Tâhir Bâşâ Hayreddin, Ḥavâtır ve Müzekkirât* (Tunus 1998); Hasan Hüsni Abdülvehhâb, *Ḥulâşatü târiḥi Tûnis* (Tunus 2001); Muhammed Beşîr Safer, *Miṭṭâḥu't-târîḥ: Müfekerât ve maḳâlât târiḥiyye* (Tunus 2009). **Tercüme:** Abdülazîz b. İbrâhîm es-Seâlibî, *Tûnis eş-şehîde* (edisyona Muhammed el-Arûsî el-Matvî, Beyrut 1984); *Rûḥu't-taḥarrur fi'l-Ḳur'ân* (Beyrut 1985, Fransızca'sıyla birlikte); Muhammed Beşîr Safer, *el-Cuğrâfiyye 'inde'l-'Arab* (Beyrut 1985); Ahmed el-Kassâb, *Târîḥu Tûnis el-Mu'âşır* (Tunus 1986); Sâdık ez-Zemerlî, *A'lâm Tûnisiyyûn* (Beyrut 1986); *Tûnis fi 'ahdi'l-Munşif Bey (1942-1943)* (Beyrut 1989); Robert Brunschvig, *Târîḥu İfrîkiyye fi'l-'ahdi'l-Haşi* (I-II, Beyrut 1988); Hadî-Roger İdrîs, *ed-Devletü's-Sanhâciyye* (I-II, Beyrut 1992); Ferhât ed-Deşrâvî, *el-Ḥilâfeti'l-Fâtımiyye bi'l-Mağrib (296-365h./909-975m.)* (Beyrut 1994); Ahmed es-Sekkâ, *Nizâmü'l-ḥukm fi'l-İslâm* (Beyrut 1998; diğer eserler için bk. *Mv.AU*, XII, 30-31).

BİBLİYOGRAFYA :

Hammâdî es-Sâhilî, *Terâcim ve kazâyâ mu'âşıra*, Beyrut 2005, Muhammed el-Azîz b. Hammâdî es-Sâhilî'nin önsözü, s. 7-17; Ferhat ed-Deşrâvî, *el-Ḥilâfeti'l-Fâtımiyye bi'l-Mağrib (296-365h./909-975m.)* (trc. Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1994, tercüme edenin girişi, s. 5-9; M. Beşîr Safer, *Miṭṭâḥu't-târîḥ: Müfekerât ve maḳâlât târiḥiyye* (nşr. Hammâdî es-Sâhilî), Tunus 2009, neşredenin girişi, s. 13-16; Abdülkâdir el-Mehîrî, "es-Sâhilî, Hammâdî", *Mv.AU*, XII, 28-31.

MURAT ÖZTÜRK

SÂHİPKIRAN

(صاحبقران)

Türk-İslâm devletlerinde
cihangir hükümdarlar için kullanılan
bir sıfat.

Arapça *sâhib* ve "yakınlık, yaklaşma" anlamındaki *kırân* kelimelerinden oluşan terkip (sâhib-i kırân) Farsça kurala göre *sâhib-kırâna* dönüşmüştür. Bu terkip müneccimler tarafından son derece seçkin sayılan yaklaşma vaktinde, "Müşterî ile (Jüpiter) Zühre'nin (Venüs / Çoban yıldızı) bir burçta toplandığı esnada doğmuş olan" anlamına gelir. Bu sıfat uğurlu, kut-

lu, bahtiyar, tâlihi yaver, daima muzaffer, galip ve cihangir hükümdarları ifade etmek üzere kullanılmıştır. Muizzî, Sûzenî, Hâkânî-yi Şîrvânî, Sa'dî-yi Şîrâzî, Nizâmî-yî Gencevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve başka ediplerin gazellerinde bu sıfat söz konusu mânâda sıkça geçer. Türkçe sözlüklerde kelimeye "güçlü ve üstün, muzaffer (hükümdar)" anlamı verilir.

İslâm literatüründe adı, büyük hükümdarları tasvir için unvan olarak sıkça geçen Büyük İskender'in de böyle kutlu bir vakitte doğduğu rivayet edilir. Ancak sâhipkiran ifadesi özellikle Timur'u niteleyen bir sıfat olmuştur. Timurlular döneminde kaleme alınan tarihlerde Timur her zaman "hazret-i sâhib-kıran" olarak anılmışken oğlu Şâhruh zaman zaman "hâkân-ı saîd", Sultan Ebû Saîd Mirza Han ise "sultân-ı saîd" diye zikredilir. Hüseyin Baykara "hâkân-ı mansûr", nâdiren de sâhipkiran olarak anılmıştır. Timur'un sâhipkiran sıfatıyla zikredilmesinin Cengizî gelenekle İslâm kültürünün birleştiği bir zeminde herkesçe tanınan meşrû bir hükümdar olma başarısını yansıtmaya yönelik bir yanı olduğu söylenebilir. Timur, Çin hariç Cengiz Han ve oğullarının hâkim olduğu yerleri ele geçirmiş, bu başarıyı kazanmış tek müslüman hükümdar olarak cihangirliği bu sıfatla gösterilmiştir. Timur'dan sonra sâhipkiran sıfatı Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan için bir unvan gibi kullanılmıştır. Bunun dışında sâhipkiran, Kaçar hânedanında Nâsîrüddin Şah örneğinde olduğu gibi tanınmış veya Güney Hindistan'da Nizamşâhîler'den II. Burhan Şah gibi daha az bilinen hükümdarların unvanları arasında da yer almıştır. Bâbürlü Hükümdarı Şah Cihan "Ebû'l-Muzaffer Şehâbeddin Muhammed Sâhipkiran" unvanıyla tahta çıkmış ve sâhipkiran sıfatını bir unvan olarak benimsemiştir. Şah Cihan'ın kendini "sâhib-kırân-ı sâni" diye nitelendirmesinde Bâbürlüler'in kurucusu Bâbü'r'ün Emîr Timur Küregen'in soyundan gelmiş olması rol oynamıştır. Zaman zaman şairler ve edipler eser sundukları hükümdarları veya yerel hâkimleri yüceltmek için bu sıfatı kullanmışlarsa da sâhipkiran denince ilk akla gelen hemen daima Emîr Timur olmuştur. Bununla beraber Osmanlı padişahlarının bazıları bu unvanı cihangirlik çerçevesinde benimsemiş görünür. Kaynaklarda II. Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman için fütühatçı karakterlerini ve cihanşümul anlayışlarını güçlendirmek amacıyla sâhipkiran sıfatının yakıştırdığı tesbit edilmektedir. Cihanşümul hâkimiyet kur-

manın bir ifadesi olan sâhipkiranlık ile savaşta mağlûp olmamış hükümdar için kullanılan "müeyyed min indillâh" sıfatları XVI. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında hem Yavuz Sultan Selim hem de özellikle Kanûnî Sultan Süleyman için alelâde bir sıfat olmanın ötesinde anlamlı bir şekilde geçer. XVI. yüzyıl tarihçilerinden Mehmed Zaîm, Yavuz Sultan Selim'i sâhipkiran olarak vurgularken tarihçilerin sâhipkiranlık unvanını üç durum için açıkladıklarını belirtir. İlki on batına varıncaya kadar veraset hakkıyla padişah olanlar, ikincisi kendi gücüyle cihanı fetheden cihangirler (İskender, Rüstem gibi), üçüncüsü de her zaman savaşlarda galip gelenler. Gelibolulu Mustafa Âlî ise sâhipkiranlığın cihan hâkimi / cihangirleri ifade ettiğini, gerçek anlamda o zamana kadar dünyanın sadece üç cihangir (İskender, Cengiz Han ve Timur) gördüğünü belirtir. Sâhipkiran sıfatı daha sonraki Osmanlı literatüründe padişahlar, hatta bazı paşalar için gerçek anlamda dışında alışılmış bir unvan silsilesi içerisinde kullanılmaya devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmûs-ı Türkî, II, 801; Mehmet Kanar, *Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 2009, II, 2905; Şerefeddin, *Zafername* (Urumbayev), tür.yer.; a.e. (trc. Ahsen Batur), İstanbul 2014, tür.yer.; Ebû Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2001, tür.yer.; İbn Kemal, *Tevârih-i Âli Osmanî*, VII. Defter, s. 464; *Matrakçı Nasûh'un Süleyman-namesi: 1520-1537* (haz. Davut Erkan, yüksek lisans tezi, 2005), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 87; Celâlzâde Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l-memalik ve derecâtü'l-mesâlik* (haz. Funda Demirtaş, doktora tezi, 2009), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 49, 62; Mehmed Zaîm, *Camiu't-tevârih* (haz. Ayşe Nur Sir, doktora tezi, 2007), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, I, 291-292; B. Flemming, "Sâhib-kıran und Mehdi: Türkische Endzeiterwartungen im ersten Jahrzehnt der Regierung Süleymans", *Between the Danube and the Caucasus* (ed. G. Kara), Budapest 1987, s. 43-62; C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati* (trc. Ayla Ortaç), İstanbul 1996, s. 289-292; T. W. Haig, "Sâhib-Kırân", *IA*, X, 66; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Muîn), IX, 13024-13025; Azmi Özcan, "Şah Cihan", *DİA*, XXXVIII, 251-252.

HAYRUNNİSA ALAN

SAİD, Emîn Muhammed

(أمين محمد سعيد)

(1892-1967)

Suriyeli gazeteci ve tarihçi.

Suriye'nin Lazkiye şehrinde doğdu. Babası Muhammed Saîd b. Hasan 1904 yılından beri yayımlanmakta olan haftalık siyasî gazete *Cerîdetü Lâzkiye*'nin

imtiyaz sahibiydi. İlk ve orta öğrenimini Lazkiye'de yaptı. Bir süre babasıyla birlikte çalıştı. Daha sonra Beyrut'a gitti ve Şeyh Abbas el-Ezherî'nin derslerine katıldı. Dımaşk'ta Hukuk Fakültesi'ne devam etti. *Lâzkiye*, *en-Nehdatü'l-^cArabîyye* ve *Cerîdetü'ş-Şark* gazetelerinde makaleler yazdı. 1920'de yayımlanan *Elîbâ* ve 1924'te yayımlanan *Ebû'n-Nivâs* gazetelerinin kurucuları arasında yer aldı. Suriye'de Fransız mandasına karşı muhalefet edenlerin çeşitli baskılara mâruz kalması ve gazetelerinin sık sık kapatılmasının ardından kendisinin de Fransızlar tarafından takibata uğraması üzerine Mısır'a göç etti. Suriye'den Mısır'a göç eden gazeteci, yazar ve entelektüeller Mısır'da elli civarında gazete ve dergi çıkardı. Emîn de dönemin meşhur gazetelerinden *el-Muqaddem* ve *el-Muqtefat*'ta yazılar yayımladı. Mısır'da iken Irak ve Arap yarımadasına yolculuk yaptı. 1927-1929 yıllarında Kahire'de haftalık bir dergi olan *eş-Şarku'l-ednâ*'yı neşretti. 1936-1939 arasında *er-Râbiatü'l-^cArabîyye* dergisini çıkardı. Suriye'de de bir yıl süreyle *el-Kifâh* gazetesini yayımladı. Emîn Saîd, Mısır'da 1952'deki Hür Subaylar darbesinden sonra Suriye'ye döndü. 1959'da tekrar Mısır'a gitti, kısa bir süre burada kaldıktan sonra Suudi Arabistan'a gitti. Ardından Lübnan'a geçerek Beyrut'ta yayımlanan *Nidâ'ü'l-vağan*'da yazarlığa başladı. Emîn Saîd Lübnan'da vefat etti (Ziriklî, II, 21). Bir Arap milliyetçisi olan, bölgedeki manda ve işgal yönetimleriyle mücadele eden Emîn'in eserleri ve makaleleri, özellikle 1910-1960 yılları arasında büyük dönüşümler geçiren Ortadoğu ile Arap siyasal ve sosyal tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. 1956 yılında Mısır'a karşı İngiltere, Fransa ve İsrail tarafından üçlü ittifak kurulunca kendisi de Mısır ve Suriye'nin ortak cumhuriyet kurma düşüncesini destekledi. Mısır'da monarşi ortadan kaldıran Hür Subaylar hareketinde Cemal Abdünnâsır'ın safında yer aldı.

Eserleri. 1. *Sîretü Muştafâ Kemal Bâşâ ve târihu'l-hareketi't-Türkiyyeti'l-vağaniyye fi'l-Anâdül* (Kahire 1922, Kerîm Halîl Sâbit'le birlikte). Mustafa Kemal'in Millî Mücadele'ye kadar hayatını ve Millî Mücadele'yi ele alan eser Zekeriya Kurşun tarafından Türkçe'ye (*Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Hayatı, Anadolu'da Türk Milli Mücadelesi*, İstanbul 2010), Cem Akkaş tarafından İngilizce'ye (*The Life of Mustafa Kemal Pasha the Turkish National Struggle in Anatolia*, İstanbul